

ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Μετάφραση του άρθρου του Pierre Quillard
για τον πόλεμο του 1897, στο περιοδικό
L'Illustration

Της

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ Γ. ΚΑΡΡΑ

Πρόλογος

Ο Pierre Quillard, ανταποκριτής του γαλλικού περιοδικού L'Illustration κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, κατέγραψε με διεισδυτική ματιά τις εμπειρίες και τις εντυπώσεις του από τα γεγονότα της εποχής. Στο τεύχος αριθ. 2823 της 3ης Απριλίου 1897 (σελ. 255), δημοσιεύει το οδοιπορικό του με τίτλο «Στα σύνορα της Ηπείρου».

Ο Quillard ξεκινά το ταξίδι του προς το μέτωπο από το Μεσολόγγι, όπου έφτασε στις 19 Μαρτίου 1897, για να ακολουθήσει από κοντά τις κινήσεις του ελληνικού στρατού και να αποδώσει, με την ευαισθησία του ποιητή και την ακρίβεια του δημοσιογράφου, την ατμόσφαιρα των κρίσιμων εκείνων ημερών.

Το άρθρο συνοδεύεται από 4 φωτογραφίες από το μέτωπο της Ηπείρου.

Εικόνα 1. Le pont d'Arta – “Η γέφυρα της Άρτας.

La frontière passe par le milieu de la grande arche.”

(Η μεθόριος περνά από το μέσον της μεγάλης καμάρας· δεξιά το ελληνικό φυλάκιο, αριστερά το τουρκικό.)

ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Η συγκέντρωση των ελληνικών στρατευμάτων στα σύνορα συνεχίζεται με όση ταχύτητα επιτρέπουν η ανεπάρκεια των συγκοινωνιών και η κακή κατάσταση των δρόμων. Από την Αθήνα προς τη Θεσσαλία, είναι ακόμη σχετικά εύκολο να μεταφερθούν άνδρες και πυρομαχικά με πλοίο ως τον Βόλο, και από εκεί με το τρένο προς τη Λάρισα, τα Τρίκαλα και την Καλαμπάκα· όμως για να φτάσει κανείς στην Ήπειρο, οι δρόμοι είναι πιο μακριοί και πιο δύσβατοι. Δεν υπάρχει μεγάλο λιμάνι κοντά στην Άρτα και αναρωτιέται κανείς πώς ο ελληνικός στρατός κατάφερε να περάσει το πυροβολικό του μέσα από τους κατεστραμμένους δρόμους που οδηγούν από τις σκάλες του Καραβασαρά, του Μενιδίου και της Κόπραιννας στην πρωτεύουσα της Ηπείρου. Όσο για τη χρήση του σιδηροδρόμου Κρουονερίου–Αγρινίου, δεν μπορεί κανείς να το σκεφτεί για μεγάλα στρατιωτικά τμήματα: το τροχαίο υλικό είναι κακής ποιότητας και σε μικρό αριθμό. Όμως ο ελληνικός λαός αναπληρώνει τους απόντες πόρους με θαύματα ενεργητικότητας, ευρηματικότητας και καλής διάθεσης· δεν μπορεί κανείς να φανταστεί πιο τέλειο παράδειγμα αυτοθυσίας και αφοσίωσης: η σύμπνοια μεταξύ αξιωματικών και στρατιωτών, οι οποίοι επιβάλλουν στους εαυτούς τους μια αυστηρότατη πειθαρχία σε μια χώρα όπου η ιεραρχία δεν υπάρχει, προκαλεί πρώτα έκπληξη και έπειτα θαυμασμό στον Γάλλο περαστικό, συνηθισμένο σε άλλα στρατιωτικά ήθη.

Μεσολόγγι, Παρασκευή βράδυ, 19 [Μαρτίου]

Άφιξη τη νύχτα με καταρρακτώδη βροχή· ένα παιδάκι παίρνει τις αποσκευές μου. Βουλιάζουμε στις λάσπες και τις νερολακούβες μέχρι το ξενοδοχείο «Byron». Ο ξενοδόχος με κοιτάζει καχύποπτα· με μεγάλη δυσκολία δέχεται να μου δώσει, όχι δωμάτιο, αλλά ένα κρεβάτι για τη νύχτα. Έμαθα αργότερα ότι με πέρασε για Γερμανό· αναρωτιόταν – ενώ έτρωγα σε ένα κοντινό ταβερνάκι ένα βάρβαρο φαγητό ποτισμένο με ρετσίνα – αν έπρεπε να με πετάξει έξω. Του εξήγησα τελικά ότι είμαι Γάλλος και φιλέλληνας· χαμογέλασε, ζήτησε συγγνώμη και μου μίλησε για τον Μπαίρον.

Από το Αγρίνιο στον Καραβασαρά, Σάββατο 20 Μαρτίου 1897, 3
μ.μ. – 10 μ.μ.

Σε κανονικές συνθήκες, είναι δυνατόν να πάει κανείς από το Αγρίνιο στην Άρτα σε δώδεκα ώρες· γίνεται στάση στον Καραβασαρά. Τώρα είναι σχεδόν πόλεμος· οι αμαξάδες φοβούνται μήπως τους επιτάξουν τα άλογα και εκμεταλλεύονται – όπως αρμόζει – την κατάσταση για να ζητούν υπέρογκα ποσά. Ύστερα από τρεις ώρες διαπραγματεύσεων, ο εξαιρετικός κ. Μπαϊμπας Τριανταφυλλίδης (Baibas Triandaphyllidès), επιφανής πολίτης του Αγρινίου, πείθει έναν από αυτούς να δεχτεί περίπου τετραπλάσια από την κανονική τιμή για να με πάει ως την Άρτα· υπόσχομαι να αποτρέψω την επίταξη των αλόγων και να ‘μαι λοιπόν μέσα σε μια ανασφαλή άμαξα, με δύο καχεκτικά άλογα. Στο κάθισμα κάθεται ένας αμαξάς 18–20 χρονών και ένα παιδί 10 ετών, γιος του ιδιοκτήτη, που πότε-πότε πηδά κάτω και τρέχει μπροστά από την άμαξα – γιατί προφανώς πρόκειται για πρώην γαμήλια άμαξα που το ‘σκασε από το δάσος της Βουλόνης – για να ελέγξει την κατάσταση του δρόμου και να εξετάσει τις λακούβες. Μάταιος κόπος· αν δεν συναντούσαμε μερικά πρόθυμα παλικάρια να μας βοηθήσουν να σπρώξουμε τους τροχούς, δεν θα είχαμε προχωρήσει ούτε τα 6 πρώτα χιλιόμετρα. Τώρα τα άλογα «πετάνε»· κατεβαίνουν κατηφόρες και ανεβαίνουν ανηφόρες καλπάζοντας, αναστατώνοντας σειρές από μουλάρια που μεταφέρουν όπλα και πυρομαχικά στα σύνορα και διασχίζουν θριαμβευτικά τη σιδερένια γέφυρα στον Αχελώο. Η νύχτα πέφτει, πυκνή, βαριά με καταιγίδα, χωρίς φεγγάρι, χωρίς αστέρια. Η βροχή πέφτει σχηματίζοντας ποτάμια· ο αμαξάς μαντεύει το δρόμο, έναν βάλτο ανάμεσα σε βάλτους· αφού δεν έχει φανάρι, φωτίζει στα πιο δύσκολα σημεία με σπίρτα αντί για δαυλούς· οι ρόδες βουλιάζουν στην άμμο· κάθε λίγο πρέπει να σταματάμε, να ξεσφηνώνουμε την άθλια παλιά άμαξα, που κολλάει και μπάζει από παντού. Ένα δυνατό τράνταγμα: οι δύο αριστερές ρόδες είναι σε χαντάκι· αλλά ο αμαξάς είναι τόσο ψύχραιμος και υπομονετικός όσο κι ο πελάτης του, παρά την προοπτική μιας νύχτας στην ύπαιθρο, στη βροχή. Μετά από μισή ώρα προσπαθειών, η άμαξα ξεκινά για τελευταία φορά· μερικά φώτα φαίνονται στο βάθος μιας κοιλάδας· τα άλογα ξαναπετάνε και φτάνουν ζωντανά στον Καραβασαρά. Η πόλη αυτή, που σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία έχει δύο χιλιάδες κατοίκους, έχει τώρα έναν πλωτό πληθυσμό από δώδεκα έως δεκαπέντε χιλιάδες άνδρες. Πολλοί στρατιώτες κοιμούνται στο δρόμο, ξαπλωμένοι κατά μήκος των τοίχων. Ευτυχώς, ο κ. Σταϊκος, στον οποίο με είχαν συστήσει, μου προσφέρει ένα κρεβάτι, τη στιγμή που έβαζα όλη μου την ρητορική

δεινότητα για να με δεχτούν, ενδέκατο στη σειρά, σ' ένα στενό πανδοχείο που αντηχούσε από το ρυθμικό ροχαλητό δέκα κουρασμένων πυροβολητών.

Εικόνα 2. Soldats grecs (evzones) dansant le “tsamiko”, à Péta – “Έλληνες στρατιώτες (Εύζωνοι) χορεύουν τον τσάμικο στο Πέτα.”

D'après des photographies de notre correspondant, M. Pierre Quillard.

Καραβασαράς, Κυριακή 21 Μαρτίου 1897.

Είχα ελπίσει να φύγω στις 8 για την Αρτα· μάταιη ελπίδα: ο αμαξάς ήρθε να με πληροφορήσει πως οι στρατιωτικές αρχές επίταξαν τα ζώα του. Όλες οι προσπάθειες για να τα πάρω πίσω είναι μάταιες: σε λίγο θα τα δω να σέρνουν ένα πυροβόλο μέχρι να φτάσουν τα άλογα που αγόρασε η

ελληνική κυβέρνηση στην Ουγγαρία. Ο λοχαγός που τα κατέσχεσε δέχεται να μεσολαβήσει ώστε να με πάρει το απογευματινό ταχυδρομικό όχημα· είναι μια μεγάλη καθυστέρηση μισής μέρας : δεν θα πάει πάντως χαμένη. Στους στενούς, κακοστρωμένους ή μη πλακοστρωμένους δρόμους περιφέρεται ένα θορυβώδες και ταυτόχρονα ήρεμο πλήθος από στρατιώτες με στολή, εφέδρους ακόμα χωρίς στολή, που τους ξεχωρίζει κανείς από τα φυσίγγια χιαστί πάνω στο στήθος και απλοί περίεργοι που παρακολουθούν την εκφόρτωση των πυρομαχικών και κοιτούν με έκπληξη, πάνω στη σκάλα, έναν ηλεκτρικό προβολέα — ένα τέρας άγνωστο και παντοδύναμο. Πάνω απ' αυτό το πολύχρωμο πλήθος αιωρείται η πνιγηρή μυρωδιά που χαρακτηρίζει τις πόλεις της Ανατολής: λίπος προβάτου, ταγγισμένο λάδι, μπαγιάτικη μυρωδιά από κρέατα στους πάγκους των χασάπηδων, πικάντικο άρωμα από μπαχαρικά, σκόνη και σάπια πορτοκάλια.

Σε απόσταση 500 μέτρων από τον οικισμό, κοντά στη θάλασσα, σε λιθόστρωτες επιφάνειες με άγριες ελιές, είναι στρατοπεδευμένοι πέντε με έξι εκατοντάδες άντρες πεζικού, σχεδόν όλοι από την Κέρκυρα. Οι περισσότεροι μιλούν γαλλικά ή ιταλικά εκτός από τη μητρική τους γλώσσα· έχουν περισσότερες επαφές με τη Δύση, αλλά σκέφτονται μόνο τη Μεγάλη Ιδέα. Πολλοί θέλουν να με συνοδεύσουν για να φτάσουν νωρίτερα στα σύνορα και ρωτούν συνεχώς τους ανωτέρους τους γιατί δεν τους στέλνουν αμέσως στην Άρτα. Ωστόσο, παρά την αναμονή, την υπερένταση και τον εκνευρισμό, δεν σημειώνεται καμία φιλονικία, καμία σύγκρουση μεταξύ αυτών των σχεδόν ανεπιτήρητων ανδρών· και είναι θαύμα, γιατί ο Έλληνας είναι κατά κανόνα φιλέρις και κυρίως θορυβώδης· έχει εφεύρει αντίστοιχες βρισιές με τις ομηρικές («σκυλομάτης», «καρδιά ελαφιού»), και για να μην τις χρησιμοποιεί σε τέτοιες κατάλληλες περιστάσεις, σημαίνει πως έχουν πραγματικά αλλάξει οι συνήθειές του. Το ίδιο και με την εγκράτειά του· ενώ είναι ουσιαστικά νηφάλιος, κάποιες φορές τιμά ιδιαίτερα το κρασί και το ρακί· τώρα όμως απέχει σταθερά, και ούτε στην Ήπειρο ούτε στη Θεσσαλία, ανάμεσα σε χιλιάδες άντρες, δεν συνάντησα ούτε έναν μεθυσμένο.

Από το Καραβασσάρα στην Άρτα – Κυριακή 21 Μαρτίου, από τις 3 έως τις 9 το βράδυ

Το ταχυδρομικό όχημα αναχωρεί περίπου την προγραμματισμένη ώρα. Ακολουθούμε έναν δρόμο καρφωμένο στο βράχο κατά μήκος της θάλασσας, στην πλαγιά των βουνών που προεξέχουν γεωμετρικά σε ημικύκλια. Δεν υπάρχει στηθαίο· με το παραμικρό, το όχημα θα

κατρακυλούσε στα πράσινα ή ρόδινα νερά, ανάλογα με το βάθος και τη γωνία του φωτός, ή θα κρεμόταν στους θάμνους από άγουρες βελανιδιές, άφυλλες αγριοτριανταφυλλιές και ήδη ανθισμένες μωσχοϊτιές.

Le consul ottoman d'Arta et un officier turc buvant de la bière avec des officiers grecs, près du poste turc.

Εικόνα 3. Le consul ottoman d'Arta et un officier turc buvant de la bière avec des officiers grecs, près du poste turc – “Ο Οθωμανός πρόξενος της Άρτας και ένας Τούρκος αξιωματικός πίνουν μπίρα με Έλληνες αξιωματικούς κοντά στο τουρκικό φυλάκιο.”

Το σκηνικό του Αμβρακικού κόλπου ξετυλίγεται στην πλήρη ομορφιά του, και στην απέναντι όχθη, οι παράλληλες κορυφές των ολοένα και ψηλότερων βουνών εμφανίζονται γαλάζιες, μωβ, χρυσαφένιες και χιονισμένες. Προσπερνάμε μία-μία τις πυροβολαρχίες που έφυγαν από το Καραβασάρα το πρωί, και αναρίθμητους εφέδρους που επιστρέφουν στις μονάδες τους βήμα το βήμα, ζωηροί και ευλύγιστοι, με το σταθερό και τολμηρό βήμα των βουνίσιων. Σταματούν για λίγα λεπτά στα χάνι,

πίνουν λίγο φρέσκο νερό, στρίβουν ένα τσιγάρο και ξαναφεύγουν, κουβαλώντας στον ώμο τους τον λιτό τους εξοπλισμό δεμένο στο ραβδί από οξιά. Ακόμη και όταν πέφτει η νύχτα, συναντάμε άντρες που τρέχουν στον δρόμο, βιαστικοί για την Άρτα.

Στην Άρτα, όπως και σε όλες τις παραμεθόριες πόλεις, είναι επικίνδυνο να βασιστεί κανείς στον εαυτό του για διαμονή και τροφή· ο κύριος Ξανθόπουλος φρόντισε ευγενικά να μου ετοιμάσει κατάλυμα. Δεν ξαφνιάζομαι πλέον όταν μπαίνω σε ένα δωμάτιο που έχει γύρω – γύρω ντιβάνια που χρησιμεύουν και σαν κρεβάτια, και βλέπω στον τοίχο, ανάμεσα σε άλλες χρωμολιθογραφίες στις συνηθισμένες θέσεις τους, τα πορτρέτα του Τσάρου Νικολάου Β΄ και του Κάιζερ Γουλιέλμου να κρέμονται ανάποδα, ατιμασμένα. Αυτός είναι ο νέος κανόνας σε όλα τα ελληνικά σπίτια, όταν δεν τα γυρίζουν καν προς τον τοίχο από υπερβολικό εκδικητικό αίσθημα. Το μίσος για τους Σλάβους και τους Γερμανούς αυξάνεται κάθε φορά που οι εφημερίδες ανακοινώνουν την αποστολή Γερμανών αξιωματικών στην ηγεσία των τουρκικών στρατευμάτων στη Μακεδονία ή τη ρίψη ρωσικών τορπιλών στον Θερμαϊκό για να βυθίσουν ελληνικά θωρηκτά.

Άρτα. Το χωριό Πέτα. Η γέφυρα της Άρτας. Ένας Αλβανός, Τούρκος πρόξενος.

Δευτέρα 21 και Τρίτη 22 Μαρτίου. Το πρωί της Δευτέρας, ο υπολοχαγός Μεταξάς έρχεται να με πάρει· πριν δω την ίδια την Άρτα, θα επισκεφθούμε μαζί το χωριό Πέτα, μιάμιση ώρα απόσταση, όπου είναι στρατοπεδευμένο ένα τάγμα ευζώνων. Εδώ, ακόμα περισσότερο από τη Θεσσαλία, η εικόνα του πολέμου κυριαρχεί στο βλέμμα. Ο Άραχθος, εύκολα διασχίσιμος, αποτελεί το σύνορο· μέσα στην κοίτη του ποταμού, απέναντι από τις τουρκικές πυροβολαρχίες, οι Έλληνες πυροβολητές κάνουν ασκήσεις με τα κανόνια· στις στροφές των δρόμων, οι μηχανικοί στρατιώτες φτιάχνουν αναχώματα και πρόχειρα καταλύματα για το πεζικό· εδώ κι εκεί, με το φυσιγγιοθήκη στο χώμα, τη δερμάτινη ζώνη γεμάτη σφαίρες πάνω από τη μάλλινη κάπα τους, έφεδροι με φουστανέλα κάθονται γύρω από το λιτό τους γεύμα: ψωμί, κρεμμύδι και καθαρό νερό από το γαλακτερό ρεύμα του Άραχθου.

Φτάνουμε γύρω στις δέκα στο Πέτα· το χωριό είναι γαντζωμένο επάνω σε απόκρημνα βράχια, απ' όπου ξεδιπλώνεται όλη η κοιλάδα του Άραχθου και η πεδιάδα της Άρτας. Το 1822, τετρακόσιοι φιλέλληνες ξένοι έπεσαν εκεί για την ανεξαρτησία της Ελλάδας, σε μια σύγκρουση με χιλιάδες

Τούρκους· στην κορυφή της πιο ψηλής ράχης έχει ανεγερθεί μνημείο στη μνήμη τους: μια απλή τετράπλευρη κατασκευή, όπου είναι εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα. Ο Α. Leblond, χαράκτης στο Παρίσι, οδός de la Perle, σκάλισε επάνω της τα ονόματα των αρχηγών της φιλελληνικής λεγεώνας που έπεσαν ηρωικά στη φονική μάχη του 1822, και των οποίων το χώμα της Ηπείρου σκεπάζει τις λιονταρίσιες καρδιές. Η επιγραφή απαριθμεί, πλάι στον Ολλανδό Rodolf Chontisman, Γερμανούς, Ιταλούς, Δανούς, Πολωνούς, Ελβετούς, και στην κορυφή της λίστας τους εννέα Γάλλους: Αντρέ Ντάρια, Μανακ, Βιέλ, Σιοβασαίν, Ανρί Μπέγερμαν, Γκισκάρ, Φρελέν, Σεβέν, Ντεμπυσσί.

[Εδώ επιτρέψτε μου να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για τη φιλόφρονη υποδοχή που δέχθηκα τόσο στη Λάρισα όσο και στην Άρτα από τον στρατηγό Μακρή και τον συνταγματάρχη Μάνο, τους υπολοχαγούς Καψαμπέλη, Μπάρρα, Τρικούπη και Μεταξά.]

Κάθε πέτρα αυτού του τόπου έχει βαφτεί με αίμα· η μνήμη των περασμένων αγώνων παραμένει ζωντανή. Όταν οι εύζωνοι χορεύουν στην πλατεία του χωριού, τραγουδούν ένα πολεμικό άσμα με μονότονο ρυθμό και άγρια χροιά· επικαλούνται την ψυχή των προγόνων, χτυπώντας τη γη με το πόδι, κι οι κινήσεις τους μιμούνται τη μάχη και τη νίκη· όταν χορεύουν οι εύζωνοι, μου λένε οι γύρω, οι Τούρκοι φοβούνται.

Κι όμως, δεν είναι ο ελάχιστος κίνδυνος της σημερινής κατάστασης αυτή η εγγύτητα, η άμεση επαφή των εχθρικών δυνάμεων στα σύνορα. Κι από τις δύο πλευρές, με ένα τηλεσκόπιο μπορεί κανείς να παρακολουθεί τις ετοιμασίες για τον πόλεμο. Στην Άρτα, οι αφορμές για συγκρούσεις και αιματηρά επεισόδια είναι ακόμη πιο συχνές: Τούρκοι και Έλληνες μοιράζονται μια γέφυρα επάνω στον Άραχθο, με τα σύνορα να περνούν από την καμάρα που ακουμπά πιο κοντά στη νησίδα της οθωμανικής όχθης. Στα δυο άκρα της γέφυρας έχουν εγκατασταθεί μόνιμα φυλάκια· κι ακόμη και σε καιρό ειρήνης, η διάβαση απαγορεύεται μετά τη δύση του ήλιου. Μια μέρα, Έλληνες αξιωματικοί με συνόδευσαν ως την άλλη όχθη, κι εκεί ήπιαμε μπίρα με τον Οθωμανό πρόξενο της Άρτας (πρόκειται για τον Ρεσούλ Εφέντη, Αλβανός εξ Αργυροκάστρου)· δεν έκρυψε τον βαθύτατο του περιφρόνηση για τους Έλληνες και, με κάποιες επιφυλάξεις, παραδέχτηκε παρόμοια αισθήματα και για τους Τούρκους· η δική του φυλή, όπως διαβεβαίωνε, είναι απείρως ανώτερη από τις δύο άλλες· ήταν κυρίαρχη της χώρας πολύ πριν από τους Έλληνες, αφού είναι – ποιος μπορεί να το αγνοεί; – πελασγικής καταγωγής και μιλά την αρχαιότερη γλώσσα της Ευρώπης.

Officiers grecs inspectant les munitions d'artillerie. —Peta.

Εικόνα 4. Officiers grecs inspectant les munitions d'artillerie, Péta – “Έλληνες αξιωματικοί επιθεωρούν τα πυρομαχικά του πυροβολικού στο Πέτα.”

Η ώρα ήταν πολύ περασμένη για να μπούμε σε φιλολογικές ή εθνογραφικές συζητήσεις· μα δεν ξέρω αν ο σουλτάνος μπορεί να στηριχθεί στην αφοσίωση υπηκόων που καμαρώνουν πως δεν έχουν πατήσει ποτέ στην Τουρκία, θεωρούν εαυτούς γνήσιους αυτόχθονες και προφέρουν πάντα με ευλάβεια το όνομα του Αλή πασά του Τεπελενλή. Κι αν ακόμη οι αξιώσεις τους για αριστοκρατική καταγωγή μένουν ατεκμηρίωτες, η ιδέα που έχουν για τον εαυτό τους θα τους ωθούσε πρόθυμα να διεκδικήσουν την πλήρη ανεξαρτησία τους. Μονάχα το μίσος τους για τους Έλληνες τους συγκρατεί στην οθωμανική επικυριαρχία, της οποίας απολαμβάνουν τα οφέλη, δίχως να υφίστανται τις πιο οδυνηρές συνέπειες.

Αποχαιρετώ τον πρόξενο και επιστρέφω στην πόλη με το ηλιοβασίλεμα· ο Άραχθος κυλά ειρηνικά ανάμεσα στους πορτοκαλεώνες· το βράδυ απλώνεται στις πεδιάδες και στην χιονισμένη κορυφή των Τζουμέρκων. Από την ελληνική πλευρά, κάτω από τον τεράστιο πλάτανο όπου ο Αλή πασάς συνήθιζε να κρεμά τους εχθρούς του, κάθονται χωρικοί και στρατιώτες· σχολιάζουν τις τελευταίες ειδήσεις: λένε πως η Κρήτη πρόκειται να μεταβληθεί σε ημιαυτόνομη χώρα, διοικούμενη από τον πρίγκιπα Γεώργιο, που θα γινόταν κάτι σαν υπάλληλος των Τούρκων. Και ακούω λόγια οργής: «Η δυναστεία θα εκδιωχθεί με λιθοβολισμό· οι Ρώσοι θέλουν να μας αφανίσουν· θα κάμουμε επανάσταση.»

Μέσα σε αυτό το ταραγμένο πλήθος, η γαλήνια ομορφιά των πραγμάτων σχεδόν χάνεται, κι είναι σαν και η ίδια η παράδοση, σ' αυτή τη γη των μαχών, να είναι ποτισμένη με αίμα. Μου έρχεται τότε στον νου ένα δημοτικό τραγούδι· είναι σκληρό και τραγικό.

Όταν χτιζόταν το γεφύρι της Άρτας, σαράντα πέντε μάστοροι και εξήντα μαθητάδες εργάστηκαν μάταια τρία ολόκληρα χρόνια, χωρίς να μπορέσουν να σηκώσουν την πρώτη καμάρα. Τότε ο Πονηρός προειδοποίησε τον πρωτομάστορα πως δεν θα τελείωνε ποτέ το έργο του, αν δεν έκλεινε στη λιθοδομή ένα ανθρώπινο πλάσμα· όχι ξένο, όχι ορφανό, ούτε τυχαίο περαστικό, αλλά τη δική του όμορφη γυναίκα, που ερχόταν εκείνη την ώρα για να φέρει το δείπνο. Η καρδιά του άντρα συντριβεται· κι όμως, όταν η γυναίκα φτάνει, τη συλλαμβάνει, κι η συντροφιά φέρνει τον ασβέστη και τη λάσπη, κι εκείνος ο ίδιος ρίχνει τη βαριά πέτρα... Το θύμα ξεσπά σε κατάρες:

«Μία αδελφή μου πήρε τον Δούναβη κι άλλη την Αρλόνα·

κι εγώ, η πιο δυνατή, πήρα το γεφύρι της Άρτας·

να τρέμει η καρδιά μου, και να τρέμει το γεφύρι,
να πέφτουν τα μέλη μου, και να πέφτουν οι διαβάτες...»

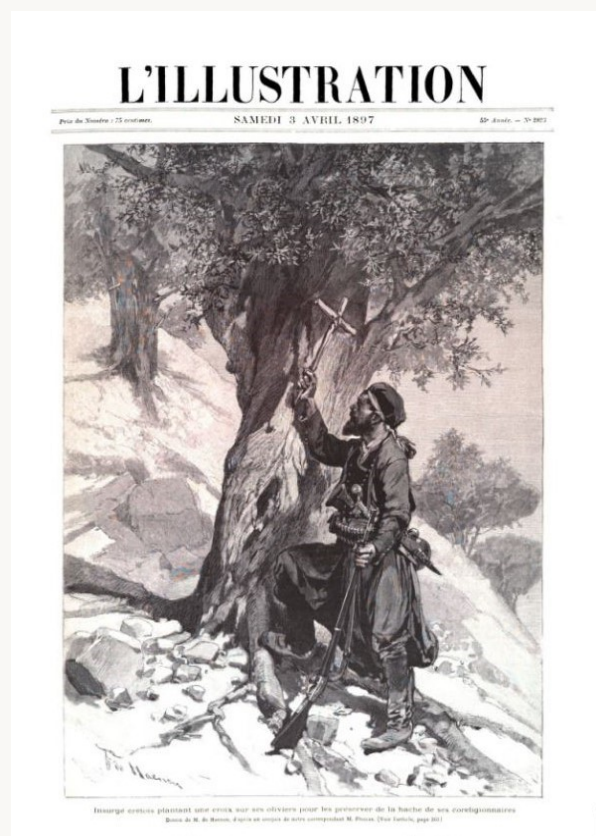
— «Γυναίκα, άλλαξε τα λόγια σου· πες άλλες κατάρες·
έχεις μονάχα έναν αδελφό, πρόσεξε μη χτυπηθεί κι έρθει να περάσει από
δώ...»

Κι εκείνη άλλαξε τα λόγια της και έπλεξε άλλες κατάρες:

«Σιδερένια η καρδιά μου, σιδερένιο το γεφύρι.

Σιδερένια τα μέλη μου, σιδερένιοι οι διαβάτες.

Έχω έναν αδελφό μακριά· να μη χτυπηθεί και μη βρεθεί να περάσει από
δώ...»

Εικόνα 5. Το εξώφυλλο του τεύχους
αριθ. 2823 της 3ης Απριλίου 1897

Η ίδια παράδοση συναντάται
και στους Ρουμάνους, και στο
λαϊκό τραγούδι άλλων λαών· μα
δεν είναι τάχα, στους
τελευταίους αυτούς στίχους, η
ίδια η έκφραση της ελληνικής

ψυχής, που, ανάλογα με τους καιρούς, ξεσπά σε φλογερές εξεγέρσεις ή
υπομένει τα δεινότερα βάσανα, αδάμαστη και ηρωική, με καρδιά από
σίδηρο;

Άρτα, 1η Μαρτίου 1897

Πιερ Κουιγιάρι” [Πηγή : “SUR LA FRONTIÈRE D’ÉPIRE”, P. Quillard ,
“L’Illustration”, n° 2823 (3-4-1897), σε μετάφραση Α. Καρρά]